

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№10

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB[®]
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 725 sahifa.

2025-yil, 16-oktyabr

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldix'o'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

QAYTA TIKLANUVCHI YASHIL ENERGIYA: BARCHA UCHUN MUHIM MASALA.....	13
Muxiddin Kalonov	
MOLIYAVIY INNOVATSIYALAR: IQTISODIY MOHIYATI, QO'LLANILISHI VA RIVOJLANISHI.....	19
Quliyev Begimqul Melikovich	
SAVDO KORXONALARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA STATISTIK TAHLIL USULLARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI.....	24
Sabirova Oysuluv Shonazarovna	
KORXONANING MEBEL MAXSULOTLARI BOZORIDAGI O'RNINI KENGAYTIRISH USULLARI	30
Musayeva Shoirazimovna	
IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA INVESTITSIYA KO'RSATKICHLARI TIZIMINING FUNKSIONAL JIHATI.....	35
Alabayev Sobitxon	
MAMLAKATIMIZDA MAHSULOTLARNING MUVOFIQLIGINI BAHOLASH AMALIYOTI.....	40
Zakirov Ansabxon Akaidinovich	
ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЗЕЛЁНЫХ ОБЛИГАЦИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ.....	48
Саидахмедова Аида Мирзаевна	
KORXONALAR FAOLIYATIDA DEBITOR VA KREDITOR QARZDORLIKNI BOSHQARISH	55
Mirzayev Ozod Furkatovich	
AHOLI PUL DAROMADLARI VA HUDUDIY IQTISODIY RIVOJLANISH KO'RSATKICHLARI O'RTASIDAGI EKONOMETRIK TAHLIL.....	59
Qodirov Farrux Ergash o'g'li	
BUDJET RESURSLARI SHAKLLANISHIDA HUDUDNING SOLIQ SALOHİYATINI OSHIRISH VA MOLIYAVIY BARQARORLIK.....	64
Yuldashev Adhamjon Axadjonovich	
SANOAT KORXONALARI IQTISODIY RIVOJLANISHI TUSHUNCHASIGA NAZARIY YONDASHUVLAR.....	69
Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	
МЕТОДИКА УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ ПОТОКАМИ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА	73
Минутдинова Лилия Тагировна, Машарипов Озод Алимович	
ГАРМОНИЗАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН В СООТВЕТСТВИИ С МСФО	78
Абдужалилова Дилноз Абдусаттаровна	
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA SMART TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARBLIGI	84
Sobirjonov Muxiddin Toxirjon o'g'li	
TO'LOVGA QOBILIYATSIZLIK HOLATIDAGI KORXONALARDA TUGATISH BALANSINI TUZISH.....	90
Nabiyev Gofurjon Nosirjon o'g'li	
O'ZBEKISTON SANOATINING "YASHIL" IQTISODIYOTGA O'TAYOTGANLIGI: IMKONIYATLAR VA CHEKLOVLAR	96
Habibullayev Oybek Asliddin o'g'li	
YASHIL IQTISODIYOT KONTSEPTSIYASINING EVOLYUTSIYASI VA ILMIY-NAZARIY YONDASHUVLAR.....	102
Allayarov Suxrob Rustamovich	
O'ZBEKISTONDA TO'G'RIDAN-TO'G'RI CHET EL INVESTITSIYALARINING MILLIY IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDAGI ROLI	107
Raxmatov Adxam Itolmasovich, Boynazarova Matluba Xatamovna	

HUDUDIY IJTIMOY TENGLIK VA KAMBAG'ALLIKNI YUMSHATISHDA MEHNAT RESURLARI OMILLARI.....	114
Durumov Temur G'olibovich	
TRANSPORT TARMOG'I VA MILLIY IQTISODIYOTNING ASOSIY TARMOQLARI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIKNI MODELLASHTIRISH (SURXANDARYO VILOYATI MISOLIDA)	121
Turayev Baxtiyor Ergashevich, Aymatov Sirojiddin To'raqul o'g'li	
РОЛЬ ЭНЕРГЕТИКИ В ФОРМИРОВАНИИ УСТОЙЧИВОГО РОСТА ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА.....	134
Нигматуллаева Гулчехра Нуруллаевна	
O'ZBEKISTONDA OLIY TA'LIM BOZORINING RIVOJLANISH TENDENTSIYALARI VA UNDA SIFAT MENEJMENTINING ROLI.....	139
Yuldashev Iskandar Bahromovich	
YER QA'RIDAN FOYDALANUVCHILARGA SOLIQ SOLISHNING NAZARIY ASOSLARI.....	145
Zoxidov Ismatjon Yunusjon o'g'li	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TURIZM INDUSTRIYASIDA INNOVATSION BIZNES-MODELLAR.....	151
Shaxinabonu Choriyeva	
AVTOTRANSPORT – EKSPEDITSIYA XIZMATLARI BOZORIDA MARKETING KONTSEPSIYASI	157
Ergasheva Mukhabbat Abdusamatovna	
“YASHIL” ENERGIYA ISHLAB CHIQUVCHI KICHIK TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI SOLIQQA TORTISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	163
Toshtemirov To'liqin Toirjonovich	
DAVLAT IQTISODIY BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA SIYOSIY INSTITUTLARNING ROLI VA UNI KUCHAYTIRISH MEKANIZMLARI.....	166
O. Nurmuradov	
TIJORAT BANKLARIDA RAQAMLI BANK TEXNOLOGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH ASOSLARI	171
Meyliqulov Shaxboz Xolmamat o'g'li	
СВЯЗНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНЫХ И РЕГИОНАЛЬНЫХ СТРАТЕГИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	176
Ташматов Гайрат Ровшанович, Содиков Авазбек Мадаминович	
QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI TURIZM SOHASINI RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI.....	183
Zarikeyeva Miyasar Maratovna	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING RIVOJLANISH TENDENSIYASI.....	187
Saidrahmatova Zuhraxon Saidazim qizi	
O'ZBEKISTON KONCHILIK SANOATI KORXONALARIDA INVESTITSION JARAYONLARNI BOSHQARISH VA INNOVATSION XAVFLARNI KAMAYTIRISH STRATEGIYALARI	192
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
O'ZBEKISTONDA QULAY INVESTITSIYA MUHITINI SHAKLLANTIRISH MUAMMOLARI.....	196
Xuramov Zafar Rajabaliyevich	
PAXTA-TO'QIMACHILIK KLASSTERLARIDA XOMASHYO TA'MINOTI BARQARORLIGINI TA'MINLASHNING XORIJ DAVLATLAR TAJRIBASI.....	201
Zakirov Abduazim Abdurashidovich	
НОВЫЙ ЭТАП ПРИМЕНЕНИЯ РЫНОЧНЫХ МЕХАНИЗМОВ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	206
Махкамов Ибраим	
O'ZBEKISTONDA SUG'URTA BOZORINING RIVOJLANISH TENDENTSIYALARI.....	213
Kushmuradov Oman, Ismoilov Sherzod Ismoil o'g'li	
GLOBALIZATSIYA SHAROITIDA MILLIY IQTISODIYOT NAZARIYASI.....	217
Mo'yidinov Xurshidbek Abdullayevich	
DORIVOR O'SIMLIKLARNI QAYTA ISHLASHNING HOZIRGI HOLATI VA MUAMMOLARI	221
Usmonov Mirg'ulom Xoshim o'g'li	

BARQAROR IQTISODIY O'SISHGA YERISHISHDA SUN'IY INTELLEKT TIZIMLARINI QO'LLASH METODOLOGIYASINI TAKOMILASHTIRISH (XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI MISOLIDA)	227
Nasrulloev Hayotjon Xabibulloevich	
НЕЙРОИНТУИТИВНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И ЕГО РОЛЬ В УПРАВЛЕНИИ РИСКАМИ В БИЗНЕСЕ.....	233
Ягудин Дмитрий Рустамович	
RESURLARNI SOLIQQA TORTISH AMALIYOTINING XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI VA ULARNING MILLIY SOLIQ TIZIMIDA QO'LLASH MASALALARI	240
Nasimdjanoov Yunusjon Zoxidovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KICHIK TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI UCHUN QO'LLANILAYOTGAN SOLIQQA TORTISH MEXANIZMLARI	246
Akbarov Akramjon Ibragimzhonovich	
TO'QIMACHILIK SANOATI KORXONALARIDA "YASHIL" MARKETINGNI JORIY ETISHNING DOLZARB JIHATLARI	250
Bazarova Fayyoz Tuxtamurodovna	
INSON KAPITALI VA IQTISODIYOTNING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASI.....	255
Muzaffar Raximov	
UY-JOY KOMMUNAL XO'JALIGINI INNOVATSION RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGI.....	259
Odamboyev Oybek Ravshanbek o'g'li	
INTERNATIONAL ORGANIZATIONS' APPROACHES TO ATTRACTING INVESTMENT IN HUMAN CAPITAL	268
Akhmadaliyeva Nikholakhon	
RAQAMLI PLATFORMALAR ORQALI KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI.....	273
Vohobov Hikmatillo Ma'mirjon o'g'li	
ФОРСАЙТ И ЭКОНОМИЧНЫЕ ИННОВАЦИИ КАК ДРАЙВЕРЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТОРГОВЛИ САМАРКАНДА	280
Тохинова Гуллола Миркамолевна	
KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI BOSHQARISHDA KASB-HUNAR TA'LIMI BITIRUVCHILARINING O'RNI	287
Toshpulatov Sherzod Xaydarkulovich	
DIGITAL TECHNOLOGIES IN ECOTOURISM: INNOVATIVE STRATEGIES FOR ADVANCING GREEN TOURISM	292
Barno Erkayeva	
AGROTURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI.....	296
Baymuradova Iroda Shermamatovna, Mardonova Zarifa Numonjonovna	
DAVLAT BUDJET NAZORATI TIZIMINI RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI	301
B.Sh.Mirzayev	
YOSHLAR BANDLIGIDA KO'NIKMALAR NOMUTANOSIBLIGI MUAMMOLARI VA YECHIMLARI.....	307
Raxmatxo'jayev Axrorxo'ja Akmal o'g'li	
TO'QIMACHILIK MAHSULOTLARINING EKSPORT SALOHİYATINI TAHLIL QILISH VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARINI BAHOLASH.....	311
Oqboyev Alisher Rasuljanovich	
РЕИНЖИНИРИНГ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ И ИХ РОЛЬ В РАЗВИТИИ БАНКОВСКОГО БИЗНЕСА.....	317
Рахимходжаева Нодира Саидрахаловна	
QISHLOQ XO'JALIGI TA'MINOT ZANJIRI JARAYONLARINING HOZIRGI HOLATINI TAHLIL QILISH.....	323
Ermonov Farrux	
O'ZBEKISTONDA RAQAMLI IQTISODIYOTNI SHAKILLANTIRISH JARAYONIDA MOLİYAVIY NAZORATNI INNOVATSION TA'LIM YO'NALISHLARINI YO'LGA QO'YISH ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	329
Turg'unov Bahtiyor Nuriddinovich	

MARKAZIY OSIYODA SUV RESURSLARINI BOSHQARISH VA HAMKORLIKNING DOLZARB MASALALARI	334
Amanbaev Amanali Orazbaevich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA YANGI TURDAGI LOGISTIKA XIZMATLARINING USLUBIY ASOSLARI.....	338
Z. Teshayev	
O'ZBEKISTON AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA XIZMATLARI SOHASINING AMALDAGI HOLATINI TAHLIL QILISH.....	343
Suyunov Asror Baxtiyorovich	
KORPORATIV BOSHQARUVDA LEADERSHIP 4.0 TAMOYILLARINI JORIY ETISH SAMARADORLIKNI OSHIRISH IMKONIYATLARI.....	349
Ismailov Allayor Rashidovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASH MASALALARI	355
Yusupov Farxod Adamboyevich	
O'ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTNI O'RNI VA UNI RIVOJLANTIRISHNI USTUVOR YO'NALISHLARI	359
Abdullaeva Nilufar Javdat qizi	
MINTAQADA SANOAT KORXONALARINI RIVOJLANTIRISHNING SOLISHTIRMA EKONOMETRIK MODELLARI (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA)	363
Saatmurotov Shohrux Zafar o'g'li	
O'ZBEKISTON SUG'URTA BOZORI: RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA ISTIQBOLLI IMKONIYATLAR	369
Abdurazaqov Jasur Abdunasimovich	
RAQAMLI PLATFORMALAR YORDAMIDA NORASMIY VA YASHIRIN IQTISODIYOTNI QISQARTIRISHNING QO'SHIMCHA IMKONIYATLARI TO'G'RSIDA.....	374
Nasrullayev Hikmatullo Habibulloyevich	
O'ZBEKISTONDA KICHIK VA O'RTA BIZNESNI QO'LLAB-QUVVATLASH MAQSADIDA "XIZMATLAR IPOTEKASI" MOLIYAVIY INSTRUMENTLARINI AMALIYOTGA JORIY QILISH MASALALARI	379
Uskenbayeva Dilnoza Boxodir qizi	
ЭКОНОМИКО-СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ КАПЕЛЬНОГО ОРОШЕНИЯ ПРИ ВОЗДЕЛЫВАНИИ ЛУКА В ДЖИЗАКСКОЙ ОБЛАСТИ.....	384
Суюнов Шохзодбек Мурод угли	
XORIJIY DAVLATLAR SANOAT IQTISODIYOTIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH TAJRIBASI (YAPONIYA, KOREYA VA GERMANIYA MISOLIDA)	389
Mansurova Sayyora Baxtiyor Kizi	
KORXONALARDA ISHLAB CHIQUARISH XARAJATLARI HISOBGA OLIISHDA XORIJ TAJRIBASINI QO'LLASH	395
Raxmatov Baxriddin Baxtiyor o'g'li	
PECULIARITIES OF THE IRRIGATION WATER DELIVERY PAYMENT IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN	399
Muminov Sherzod Kholmirzaevich	
DIGITALIZATION OF AGRICULTURAL PRODUCTS FOR EXPORT	404
Azimov R.B.	
AHOLI JON BOSHIGA UMUMIY DAROMADLAR HAJMINI TREND MODELLAR ASOSIDA PROGNOZLASH	409
Xolto'rayev Islom Ilhomovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA YANGI BANDLIK SHAKLLARI	416
Sayipov Begzod Rahimovich	
TIJORAT BANKLARINING YANGI DAVR SHAROITIDA MOLIYAVIY BARQARORLIGINI BAHOLASH USULLARI VA INDIKATORLARI	422
Sadikov Iskandar Gayratovich	
TIJORAT BANKLARI AKTIVLARINING SAMARADORLIGINI IQTISODIY-STATISTIK TAHLILI	427
Ibrohimov Davronbek Muhammadi o'g'li	

MAHALLIY BUDJET SOLIQLI DAROMADLARI BAZASI BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA SOLIQLAR TA'SIRCHANLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	433
Isoqov Zafarjon Zokirjonovich	
TOSHKENT SHAHRIDAGI YIRIK SOLIQ TO'LOVCHILARNING SOLIQ QARZDORLIGI TAHLILI	438
Soipov Boburmirzo Nosirjon o'g'li	
РОЛЬ ЖИЛИЩНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В СИСТЕМЕ КОМПЛЕКСНОГО РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИЙ МЕЗОУРОВНЯ	446
Далиев Ахтам Шарафутдинович	
TO'QIMACHILIK SANOAT KORXONALARIDA INSON RESURLARINI BOSHQARISHDA XORIJ TAJRIBALARINING ZARURLIGI	454
Abdullayev Dostonbek G'ofurjon o'g'li	
TURISTIK KLASSTERLARNING NAZARIY ASOSLARI VA ULARNING HUDUDIY IQTISODIY RIVOJLANISHDAGI O'RNI	458
Xaitov Oxunjon Nomoz o'g'li	
XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA RESURS TA'MINOTI BOSHQARUVINING NAZARIY KONSEPSIYALARI VA MODELLARI	462
Arziqulova Oybar chin Eshquvat qizi	
XIZMATLAR SEKTORIDA RAQAMLI INNOVATSIYALAR VA MIJOZLAR EHTIYOJLARINI QONDIRISH MEKANIZMLARI	467
Xudoyorov Lochinbek Bahromovich	
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ПОДГОТОВКИ КАДРОВ В РАЗВИТИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА	472
Базаров Бердымурад Улугмуродович, Атавуллаева Саида Джумабекмуродовна	
TURIZM SOHASIDA KADRLAR SALOHİYATINI OSHIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEKANIZMI	478
Ho'jaqulov Bobur Rustam o'g'li	
KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA DAVLATNING RO'LI	483
Nabiyeva Muxabbat Djabirxanovna	
"HOW GREEN INVESETMENTS CAN EFFECT ON ECONOMIC GROWTH IN DEVELOPING COUNTRIES"	485
Farangiz Ma'rufjonovna Pirmatova	
TIJORAT BANKLARIDA UZOQ MUDDATLI RESURLAR MANBALARI VA ULARNING HAJMINI OSHIRISHNING ZARURIYATI	493
Abduraxmonov Akmal Nurmat o'g'li	
GLOBAL BOSHQARUV VA BARQAROR RIVOJLANISHDA YASHIL TEXNOLOGIYALARNING ROLI	498
M.Sh. Tolipov	
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ	504
Буранбаева Шоира Рустамовна	
O'ZBEKISTON SHAROITIDA PIYOZ YETISHTIRISHDA TOMCHILATIB SUG'ORISHNI QO'LLASH ISTIQBOLLARI	508
Suyunov Shohzodbek Murod o'g'li	
YENGIL SANOAT KORXONALARINING RIVOJLANISHIGA BOSHQARUV MADANIYATIDAN FOYDALANISHNING TA'SIRI	513
Aknazarova Zebiniso Bagdadovna	
ISHLAB CHIQRISHNI DIVERSIFIKATSIYALASH SHAROITIDA KORPORATIV BOSHQARUVNING TASHKILIY-IQTISODIY MEKANIZM SAMARADORLIGINI ANIQLASH USULLARI	518
Qurbaniyazov Shaxzodbek Karimovich	
KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISH VA JOYLASHTIRISHNING IQTISODIY VA TASHKILIY ASOSLARI	524
Salimov Burxon Abubakirovich	
"YASHIL" IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH VA UNDA ENERGIYADAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH	530
Berdiyeva Aziza G'anisher qizi	

SIRKULAR IQTISODIYOTDAN KORXONA VA TADBIRKORLAR MANFAATLARI	535
Sodikov Zokir Rustamovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK SOHASIDA ME'YORIY-HUQUQIY BAZANI ISHLAB CHIQISH	541
Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich, Ubaydullayev Toxirjon Abdullajanovich	
MINTAQA OZIY-OVQAT MAHSULOTLARI CHAKANA SAVDOSIDA SHADOW WAREHOUSE MODELIGA ASOSLANGAN YETKAZIB BERISH TIZIMINI JORIY QILISH	548
Ibrayimova Dilnoza Abdisherpovna	
XIZMATLAR SAVDOSI SOHASIDA O'ZBEKISTONNING XALQARO HAMKORLIK IMKONIYATLARI	555
Qodirjonov A.M.	
TO'QIMACHILIK SANOATINI IQTISODIY RIVOJLANTIRISHDA RESURLARDAN SAMARALI FOYDALANISH KONSEPSIYASINI SHAKLLANTIRISH USLUBIYOTI	559
Madraximova Gulasal Ro'zimboy qizi	
ГЛОБАЛЬНЫЕ ТРЕНДЫ СМАРТ-ТУРИЗМА И ИХ ПРИМЕНИМОСТЬ К КУЛЬТУРНОМУ НАСЛЕДИЮ УЗБЕКИСТАНА	564
Салихбаев Нурсултон Равшанович	
IJTIMOIIY HIMOYA TIZIMI VA IJTIMOIIY TIBBIY XIZMATLAR O'ZARO BOG'LIQLIGINING NAZARIY ASOSLARI	572
Shanazarov Farrux Shodiyorovich	
ТЕХНИКО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ РАЗРАБОТКИ МОБИЛЬНОГО ПРИЛОЖЕНИЯ JOB BARAKA ДЛЯ РЫНКА ТРУДА УЗБЕКИСТАНА	577
Еримбетова Улбосын Маратовна	
TASHQI SAVDO VA INVESTITSIYALAR TAHLILI HAMDA ULARNING IQTISODIY XAVFSIZLIKKA TA'SIRI	582
Jalolov Bekzod Sherzod o'g'li	
"O'ZBEKISTONDA KICHIK VA O'RTA BIZNESLAR UCHUN SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA MOLIVAVIY KO'RSATKICHLARNI TAHLIL QILISH VA RAQAMLI YECHIMLAR TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH"	586
Azamatjon Mardayev Abdusamat o'g'li	
FARMATSEVIKA MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQARUVCHI KORXONALARDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL ETISHNING ME'YORIY-HUQUQIY ASOSLARI	591
Xudaynazarova Dilnoza Gafurovna	
O'ZBEKISTONDA INNOVASION TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA KADRLAR TAYYORLASH MENEJMENTINING AMAL QILISH USULLARI VA TURLARI	596
Ergashev To'liqin Shokirovich	
HUDUDIIY IQTISODIYOTNI RAQAMLI TEKNOLOGIYALAR ASOSIDA BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH	602
Ibragimov Baxrom Baxodirovich	
ISLOMIY MOLIIYA INSTRUMENTLARINI JORIY ETISH ORQALI O'ZBEKISTONDA MOLIIYA BOZORINI DIVERSIFIKATSIYA QILISHNING STRATEGIK YO'NALISHLARI	606
Xodjayev Aziz Shovkatovich	
MAHALLIIY HOKIMIYAT QAROR QABUL QILISH JARAYONLARIDA DINAMIK OMILLAR VA ULARNING INTEGRATSIYASI	611
Axmedov Farxod Raxmonjonovich	
UZOQ MUDDATLI AKTIVLAR AUDITINI TASHKIL ETISH VA TAHLIL QILISH METODLARINI TAKOMILLASHTIRISH	617
Rizakulov Abdurauf Abdimutalibovich	
ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ТУРИЗМА ЧЕРЕЗ КРЕАТИВНУЮ ИНДУСТРИЮ В РЕСПУБЛИКЕ КАРАКАЛПАКСТАН	623
Хошимова Камилла Навфал қизи	
IMITATION MODELDA AXBOROT NORAVSHANLIGI SABABLI YUZAGA KELADIGAN IQTISODIY SAMARASIZLIK TAHLILI	633
Qodirov Zohidjon Eralievich	

JISMONIY SHAXSLAR TOMONIDAN KREDITLARDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI	637
Turdiboyeva Kumush Erkinovna	
SOG'LIQNI SAQLASH XIZMATLARI SOHASIDA SIFATNI BAHOLASH KO'RSATKICHLARI VA IQTISODIY SAMARADORLIK O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK	641
Usmanova Nasiba Akbarjonovna, Eshbekova Xayriniso Baxtiyorovna	
SOLIQ TO'LOVCHILAR FAOLIYATINING SEGMENTATSIYASIGA ASOSLANIB SOLIQ XAVFLARINI ANIQLASH VA BAHOLASHNING AMALIY YONDOSHUVI	648
Elbaeva M.R.	
DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK NAZARIY ASOSLARI VA IQTISODIY RIVOJLANISHGA TA'SIRI.....	653
Hamroyev G'ayratjon Sultonovich	
QURILISH MATERIALLARI SANOATIDA ISHLAB CHIQARISHNI SIFAT MENEJMENTI TAMOYILLARI ASOSIDA TASHKIL ETISHNING XORIJ MAMLAKATLAR TAJRIBASI	657
Achilov Ilmurad	
MINTAQALAR INVESTITSION SALOHİYATINI OSHIRISHNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI	663
Qobilov Anvar Eshpo'lotovich	
ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ЦИФРОВЫХ ПОДХОДОВ В НАЛОГОВОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ	669
Элбаева Мукаддас Рашидовна	
SANOAT KORXONALARINING SAMARADORLIGINI BAHOLASHDA KO'P MEZONLI TAHLIL USULLARINI QO'LLASH.....	674
Muxammadaliyev Mirzohidjon Muxammadali o'g'li	
BOJXONA HUDUDIDA QAYTA ISHLASH BOJXONA REJIMINING AMALDAGI HOLATI TAHLILI	681
Abdullayev Shaxzodbek	
ENSURING SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT THROUGH INTEGRATION OF RECREATION AND ECOTOURISM RESOURCES IN UZBEKISTAN	686
Shaymanova Nigora Yusupovna	
MAKROIQTISODIYOTDA ISTE'MOL VA JAMG'ARISH FUNSIYALARI VA ULARNING O'ZBEKISTONDA O'ZGARISHI TENDENSIYALARI	691
Rustamov Narzillo Istamovich	
CHAKANA SAVDONI BOSHQARISHDA "BIG MIDDLE" NAZARIYASIDAN FOYDALANISH.....	697
Yaqubov Azizbek G'anibekovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA HUNARMANDCHILIKNI RIVOJLANTIRISHNING PROGNOZ VARIANTLARI	701
Ermetov Amirbek Ismailovich	
FISKAL NOMARKAZLASHTIRISH BO'YICHA XITOIY TAJRIBASI	708
Lokayev Bekzod Sherkobilovich	
SANOAT KORXONALARIDA RAQAMLI BOSHQARUV TIZIMLARI: IMKONIYATLAR VA CHEKLOVLAR.....	712
Ismatullayeva Munisxon Bori qizi	
EKOLOGIYA VA ATROF MUHITNI MUHOFAZA QILISH SOHASIDA DASTURIY BUDJETLASHTIRISH BO'YICHA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI.....	717
Dilshod Pulatov, Dildora Mirzaeva, Gulzora Qahharova	

EKOLOGIYA VA ATROF MUHITNI MUHOFAZA QILISH SOHASIDA DASTURIY BUDJETLASHTIRISH BO'YICHA XORIJIY MAMLAKATLAR TAJRIBASI

Dilshod Pulatov

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi
Budjet-soliq ilmiy tadqiqotlari instituti direktorining
birinchi o'rinbosari, i.f.d., professor
Email: Dilshod.Pulatov@ifs.imv.uz;

Dildora Mirzaeva

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi
Budjet-soliq ilmiy tadqiqotlari instituti
Budjet siyosati va budjetlararo munosabatlarni
takomillashtirish loyihasi bosh mutaxassisi
Email: dildoramirzaeva71@gmail.com
ORCID: 0009-0008-8329-330X

Guizora Qahharova

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi
huzuridagi Budjet-soliq ilmiy tadqiqotlari instituti
Budjet siyosati va budjetlararo munosabatlarni
takomillashtirish loyihasi bosh mutaxassisi
Email: kaxxarovagulzara@gmail.com
ORCID: 0009-0006-2899-3712

Annotatsiya. Ushbu maqolada ekologiya va iqlim o'zgarishi sohasida dasturiy budjetlashtirish bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribasi tahlil qilingan. Tadqiqot Fransiya, Kanada va Avstraliya kabi davlatlardagi dasturiy budjetlashtirish mexanizmlari, davlat organlari tomonidan budjet dasturlarini ishlab chiqish hamda samaradorlikni baholash indikatorlari tizimlariga qiyosiy yondashuv asosida baho berishga qaratilgan. Ilmiy manbalar, xalqaro tashkilotlar tavsiyalari va rasmiy normativ-huquqiy hujjatlar tahlil etilgan. Tadqiqot natijalari O'zbekistonda ekologiya sohasida dasturiy budjetlashtirishni takomillashtirish uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan samarali mexanizmlar va uslubiy yondashuvlarni aniqlashga yo'naltirilgan.

Kalit so'zlar: dasturiy budjetlashtirish, ekologik siyosat, iqlim o'zgarishi, "yashil" budjetlashtirish, budjet dasturlari, maqsadli ko'rsatkichlar, samaradorlikni baholash, davlat moliyasi.

Abstract. This study examines international practices in the development of program-based budgeting within the domains of environmental protection and climate change. Through a comparative analysis of budgeting mechanisms, program structures, and performance evaluation frameworks in countries such as France, Canada, and Australia, the research identifies key institutional and methodological features that contribute to effective budget planning and implementation. The analysis draws upon scholarly literature, recommendations of international organizations and official regulatory documents. The findings aim to inform the enhancement of program-based budgeting in Uzbekistan's environmental sector by highlighting adaptable best practices and approaches.

Key words: program budgeting, environmental policy, climate change, green budgeting, budget programs, target indicators, performance evaluation, public finance.

Аннотация. В данной статье проанализирован опыт зарубежных стран по программному бюджетированию в сфере экологии и изменения климата. Исследование направлено на сравнительную оценку механизмов программно-целевого бюджетирования, структуры бюджетных программ и систем индикаторов оценки результативности в таких странах, как Франция, Канада и Австралия. Проанализированы научные источники, рекомендации международных организаций и официальные нормативно-правовые документы. Результаты работы направлены на выявление эффективных механизмов и методологических подходов, которые могут быть применены для совершенствования программного бюджетирования в экологической сфере Узбекистана.

Ключевые слова: программное бюджетирование, экологическая политика, изменение климата, «зеленое» бюджетирование, бюджетные программы, целевые показатели, оценка эффективности, государственные финансы.

KIRISH

Bugungi kunda iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning yemirilishi va atrof-muhitning ifloslanishi kabi global ekologik muammolar atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi davlat boshqaruvi va moliyalashtirish tizimini transformatsiya qilish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Bunday sharoitda dasturiy budjetlashtirish davlat xarajatlarini strategik maqsadlar bilan bog'lash, xarajatlarning iqtisodiy samaradorligini oshirish, ularning ijtimoiy hamda ekologik ta'sirini baholash va shaffof hisobdorlikni ta'minlashning zamonaviy vositasi sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi O'zbekiston Respublikasida davlat budjeti xarajatlarining natijadorligini oshirish hamda "yashil" rivojlanish strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish zarurati bilan belgilanadi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 30-yanvardagi PF-16-son Farmoni bilan 2025-yil "Atrof-muhitni muhofaza qilish va yashil iqtisodiyot yili" deb e'lon qilinishi ushbu sohadagi islohotlarning ustuvorligini yanada mustahkamladi. O'zbekistonda ekologik xarajatlarni samarali rejalashtirish va monitoring qilish uchun ilg'or xorijiy tajribani o'rganish hamda uni milliy sharoitga moslashtirish maqsadga muvofiqdir.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

So'nggi yillarda xalqaro moliya tashkilotlari va ilmiy jammiyat davlat xarajatlarini ekologik ustuvorlik bilan uyg'unlashtirishga katta e'tibor qaratmoqda. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining (OECD) "Green Budgeting in OECD Countries" hisobotida 2024-yilda davlat xarajatlarini ekologik ta'sir nuqtayi nazaridan baholash, "budget tagging" mexanizmi orqali iqlim va tabiat bilan bog'liq xarajatlarni tasniflash hamda ularni o'rta muddatli moliyaviy rejalashtirish tizimiga integratsiya qilish bo'yicha tavsiyalar berilgan. Ushbu hisobotda davlat xarajatlarini ekologik siyosat bilan bog'lashda parlament nazorati va idoralararo muvofiqlashtirish muhim ekanini ta'kidlangan [1].

Xalqaro valyuta jamg'armasining (IMF) "How to Make Public Finances Climate-Sensitive: Green PFM" (2021) amaliy qo'llanmasida "yashil davlat moliyasi boshqaruvi" (Green Public Financial Management) konsepsiyasi ilgari surilib, budjet jarayonlarining barcha bosqichlarida iqlim xavflarini hisobga olish bo'yicha aniq yo'nalishlar belgilangan [2].

BMTning Atrof-muhit dasturi (UNEP) tomonidan tayyorlangan "Finance for Nature: Impact Report" (2022) hisobotida moliyaviy mexanizmlarning shaffofligi va hisobdorligini ta'minlash, ekologik ta'sirni baholashni (impact assessment) davlat siyosati hamda moliyalashtirish jarayonlariga institutsional ravishda joriy etish tavsiya qilingan [3].

Ilmiy adabiyotlarda ham ushbu yo'nalish keng o'rganilgan. N. Petkova tadqiqotiga ko'ra, ekologik xarajatlarni o'rta muddatli budjet doiralarga (Medium-Term Expenditure Frameworks, MTEF) kiritish yondashuvlari ekologiya sohasidagi budjet siyosatining samaradorligi va natijadorligini oshirishga xizmat qiladi. Muallifning ta'kidlashicha, an'anaviy yillik budjet sikli iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslar va biologik xilma-xillikni muhofaza qilish kabi ekologik muammolarning uzoq muddatli xususiyatini yetarli darajada hisobga olishga imkon bermaydi [4].

G. Gökuning fikricha, dasturiy va "yashil" budjetlashtirish mexanizmlari rasman joriy etilgan ko'plab mamlakatlarda ekologik maqsadlar davlat moliyasini boshqarish tizimiga hali ham yetarli darajada singdirilmagan. Buning sabablari sifatida dasturlarning puxta ishlab chiqilmaganligi, ishonchli ko'rsatkichlarning yo'qligi va muassasalararo muvofiqlashtirishning sustligi qayd etiladi. Muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun nafaqat texnik vositalar, balki siyosiy iroda, idoralararo hamkorlik hamda huquqiy qo'llab-quvvatlash ham talab etiladi [5].

Ekologik dasturlar va loyihalarni dasturiy-maqsadli rejalashtirish hamda budjetdan moliyalashtirish tarmoqlararo va mintaqalararo ekologik muammolarni hal etishning samarali vositasi hisoblanadi. Qonunchilik,

maqsadli ko'rsatkichlar va shaffof nazorat bilan mustahkamlangan bunday mexanizmlarni joriy etish nafaqat mablag'larni sarflash samaradorligini oshiradi, balki ekologik vaziyatni barqaror yaxshilash, atrof-muhitga yetkaziladigan zararni kamaytirish va ekologik qonunbuzarliklar uchun javobgarlikni kuchaytirish imkoniyatini yaratadi (A. Lysochenko, 2024[6]).

Umuman olganda, mavjud xalqaro va ilmiy manbalar ekologik sohada dasturiy va "yashil" budjetlashtirishning yuqori amaliy salohiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Biroq uni samarali amalga oshirish huquqiy, institutsional hamda metodologik mexanizmlarni takomillashtirishni talab qiladi

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot ekologiya sohasida dasturiy budjetlashtirish amaliyotini o'rganish va qiyosiy tahlil qilishga asoslangan. Tadqiqot doirasida Fransiya, Kanada va Avstraliya kabi davlatlarning rasmiy budjet hujjatlari va hisobotlari, xalqaro tashkilotlar (IMF, OECD) tavsiyalari hamda ochiq manbalardan olingan ma'lumotlar tahlil qilindi. Hujjatlar tahlili va qiyosiy yondashuv usullari orqali dasturiy budjetlashtirishning asosiy mexanizmlari, budjet dasturlarining tuzilishi va ularning samaradorlik ko'rsatkichlari o'rganildi. Tadqiqot natijalari asosida O'zbekiston sharoitida mazkur sohadagi ilg'or xorijiy tajribani qo'llash bo'yicha xulosa va takliflar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar

Ko'plab rivojlangan mamlakatlarda dasturiy budjetlashtirishga o'tish budjet mablag'larini ekologik ustuvor yo'nalishlar — jumladan, chiqindilarni kamaytirish, bioxilma-xillikni saqlash, iqlim o'zgarishiga moslashish kabi global masalalar bilan bog'lash imkonini beradi (OECD, 2024[1]). Ushbu bo'limda dasturiy yondashuvni samarali joriy etgan mamlakatlar tajribasi va xalqaro institutlarning asosiy tavsiyalari tahlil qilinadi.

Fransiyada 2006-yildan boshlab Moliya to'g'risidagi organik qonun (Loi organique relative aux lois de finances, LOLF 2001) bilan belgilangan missiyalar (missions) va dasturlar (programmes) bo'yicha budjetlashtirish tizimi amal qilmoqda. Missiyalar davlat xarajatlarning yirik funksional yo'nalishlarini, dasturlar esa aniq maqsadlarga (objectifs) yo'naltirilgan xarajatlar majmuasini anglatadi. LOLF qonuni davlat moliyasini samaradorlik va hisobdorlik tamoyillariga asoslangan yangi institutsional modelga o'tkazib, parlament nazoratining huquqiy asosini yaratdi (Ministère de l'Économie, des Finances et de la Souveraineté industrielle et numérique de la France).

Ekologiya sohasidagi xarajatlar asosan "Ekologiya, rivojlanish va barqaror mobillik" budjet missiyasi (Mission "Écologie, développement et mobilités durables", EDMD) doirasida jamlangan. EDMD missiyasi tarkibidagi dasturlar orasida 113-kodli "Tabiiy landshaftlar, suv resurslari va bioxilma-xillik", 159-kodli "Ekspertiza, geografik ma'lumotlar va meteorologiya" hamda 174-kodli "Energetika, iqlim va konchilikdan keyingi davr bilan bog'liq masalalar" budjet dasturlari amalga oshiriladi (Projet annuel de performances, 2025[7]).

Mazkur dasturlar ijrosi uchun mas'uliyat Ekologik o'tish, bioxilma-xillik, o'rmon, dengiz va baliqchilik vazirligiga (Ministère de la Transition écologique, de la Biodiversité, de la Forêt, de la Mer et de la Pêche) yuklatilgan. Vazirlik faoliyatining ustuvor yo'nalishlari hukumatning ekologiya va iqlim sohasidagi strategiyalari, jumladan, Biologik xilma-xillik bo'yicha milliy strategiya (SNB 2030), Iqlim o'zgarishiga moslashish bo'yicha milliy reja (PNACC), Ekologik o'tishni uzoq yillik moliyalashtirish strategiyasi (SPAFTE) hamda Energetika siyosatini dasturlashtirish (PPE) kabi qator strategik hujjatlar bilan belgilanadi.

Milliy strategiyalarda belgilangan maqsadlar budjet dasturlarining aniq natija ko'rsatkichlari bilan bog'langan. Masalan, qayta tiklanadigan energiya manbalari ulushi, SO₂ chiqindilarining yillik kamayish darajasi, havo va suv sifati kabi indikatorlar ekologik tahdidlarga qarshi samarali kurashish va ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun muhim mezonlar hisoblanadi. Ushbu indikatorlar doimiy ravishda monitoring qilinadi va budjet dasturlarining samaradorligini baholashda asosiy o'rin tutadi.

Fransiyada 2020-yildan boshlab "yashil" budjetlashtirish (Budget Vert) amaliyoti joriy etilgan. Unga muvofiq, davlat xarajatlari iqlim va atrof-muhitga ta'siri bo'yicha baholanadi hamda har yilgi budjet hisobotiga maxsus ekologik ilova (Annexe Écologique) qo'shiladi. Ilovada barcha xarajat moddalarini iqlimga ijobiy, neytral yoki salbiy ta'sir ko'rsatishiga qarab tasniflanadi. Mazkur mexanizm OECD tavsiyalariga muvofiq ravishda davlat xarajatlari ekologik ustuvorliklar bilan muvofiqlashtirish va siyosiy qarorlarning ekologik oqibatlarini baholash imkonini yaratadi (OECD, 2022[8]). Xususan, 2024-yil uchun davlat budjeti ma'lumotlariga ko'ra, davlat budjetining jami 569,7 mlrd yevro xarajatlardan 39,7 mlrd yevro atrof-muhitga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi, 3,1 mlrd yevro aralash ta'sir ko'rsatuvchi va 13,1 mlrd yevro salbiy ta'sir ko'rsatuvchi xarajatlar sifatida tasniflangan (Projet de loi de finances, Annexe Écologique, 2024[9]).

Budjet xarajatlari samaradorligini baholashda Yillik samaradorlik hisobotlari tizimi (Projet Annuel de Performance, PAP) muhim o'rin tutadi. Har bir missiya bo'yicha tayyorlanadigan PAP hujjatlarida rejalashtirilgan va erishilgan natijalar ko'rsatkichlari taqqoslanadi. Agar belgilangan maqsadlarga to'liq erishilmagan bo'lsa, vazirlik buning sabablarini (masalan, tashqi omillar ta'siri, dasturlarni amalga oshirishdagi kechikishlar) yoritishi

hamda zarur tuzatish choralarini ko'rish lozim. Ushbu tizim davlat xarajatlarini natijaga yo'naltirish bilan bir qatorda parlament nazorati va fiskal shaffoflikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi (Annexe au projet de loi de finances pour 2025[10]).

Fransiya tajribasida "yashil" budgetlashtirish faqat ekologik missiya bilan cheklanmay, boshqa sohalaridagi budget dasturlariga ham tatbiq etiladi. Masalan, binolarni energiya jihatidan modernizatsiya qilish (MaPrimeRénov'), jamoat transportining ekologik samaradorligini oshirish yoki hududlarni yashil infratuzilma bilan ta'minlashga oid xarajatlarni tegishli missiyalarda aks ettirilsa-da, ularning ekologik ta'siri "Budget Vert" orqali hisobga olinadi.

Shu bilan birga, mamlakat budget tizimida ma'lum kamchiliklar ham mavjud. Jumladan, ekologik xarajatlarning turli missiyalar o'rtasida taqsimlanishi (fragmentatsiya), ma'lumotlar almashinuvidagi muvofiqlashtirish yetishmasligi va byurokratik murakkablik tizimning samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi (Cour des comptes, 2024[11]).

Fransiya tajribasi ekologik xarajatlarni strategik maqsadlar bilan bog'lash hamda natijaga yo'naltirilgan rejalashtirish asosida davlat moliyasini samarali boshqarishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu model hisobdorlik va shaffoflikni ta'minlovchi dasturiy budgetlashtirishning huquqiy hamda amaliy jihatdan takomillashgan shakli sifatida O'zbekiston uchun ham qo'llanishi mumkin.

Kanadada dasturiy budgetlashtirish tizimi Natijalarga asoslangan boshqaruv (Results-Based Management Framework, RMF) tamoyillariga asoslanadi. Ushbu tizim davlat xarajatlarning samaradorligini aniq o'lchash, ochiq hisobdorlikni ta'minlash va strategik rejalashtirish jarayonlarini yagona tizimda uyg'unlashtirishni nazarda tutadi. RMF tizimining huquqiy va institutsional poydevori federal hukumat tomonidan qabul qilingan "Natijalar siyosati tamoyillari" (Results Policy Framework) hamda Moliyaviy boshqaruv to'g'risidagi qonun (Financial Administration Act) bilan mustahkamlangan. Mazkur me'yoriy asoslar davlat moliyasi boshqaruvini natijadorlik, hisobdorlik va shaffoflik tamoyillari asosida tashkil etishga qaratilgan (Treasury Board Secretariat, 2022[12]).

Ekologiya va iqlim sohasida asosiy vakolatli federal organ Atrof-muhit va iqlim o'zgarishi vazirligi (Environment and Climate Change Canada, ECCC) hisoblanadi. Vazirlik faoliyati to'rtta strategik yo'nalish (Core Responsibilities) — "toza o'sishni ta'minlash va iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish", "atrof-muhit ifloslanishining oldini olish", "tabiatni asrash va muhofaza qilish" hamda "ob-havo va atrof-muhit holatini prognozlash" yo'nalishlari bo'yicha tashkil etilgan. Xususan, ECCC vazirligining 2024–2025-yillar uchun rejalashtirilgan umumiy portfel budjeti 2,8 mlrd Kanada dollarini tashkil etgan bo'lib, shundan 1,04 mlrd dollar "toza o'sish va iqlim o'zgarishi", 0,74 mlrd dollar esa "tabiatni asrash" yo'nalishlariga ajratilgan. Ushbu ko'rsatkichlar Kanadada iqlim xarajatlari davlat moliyasi siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanganini ko'rsatadi (Departmental Plan, 2024–2025[13]).

Vazirlikning har bir faoliyat yo'nalishi bo'yicha dasturlar jamlanmasi (Program Inventory), rejalashtirilgan natijalar va samaradorlik indikatorlari Vazirlikning rejasi (Departmental Plans, DPs) hujjatlarida belgilangan, ularning ijrosi esa Vazirlikning natijalar bo'yicha hisobotida (Departmental Results Reports, DRRs) tahlil qilinadi. Mazkur tizim orqali davlat organlari faoliyati rejalashtirilgan natijalar asosida baholanadi, bu esa budget xarajatlari va strategik natijalar o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlaydi (Environment and Climate Change Canada).

Masalan, vazirlik faoliyatining "issiqxona gazlari va ifloslantiruvchi moddalar chiqindilarini kamaytirish"ga qaratilgan natijasi quyidagi indikatorlar orqali baholanadi: umumiy emissiya miqdori, yengil va yuk avtomobillari hissasi, qora uglerod va metan chiqindilari (maqsad — mos ravishda 25 foiz va 40–45 foizga kamaytirish), barcha hududlarda uglerod narxlash tizimining joriy etilishi hamda 2005–2006-yillarga nisbatan umumiy emissiyaning 40 foizga qisqarishi ko'rsatkichlari. Ushbu indikatorlar vazirlikning strategik maqsadlari amalga oshirilishini muntazam monitoring qilish imkonini beradi.

Kanada tajribasining muhim jihatlaridan biri — dasturiy budgetlashtirishning ekologik barqarorlik ko'rsatkichlari tizimi (Canadian Environmental Sustainability Indicators, CESI) va ekologik-iqtisodiy hisoblar tizimi (System of Environmental-Economic Accounting, SEEA) bilan uzviy bog'liqligidir. CESI orqali federal hukumat har yili havo, suv, tuproq, chiqindilar, energiya samaradorligi va bioxilma-xillik bo'yicha 80 dan ortiq indikatorni e'lon qiladi. Mazkur tizim davlat dasturlari natijalarini ochiq monitoring qilish hamda milliy ekologik siyosatning umumiy ta'sirini baholash imkonini yaratadi (ECCC, Environmental Indicators[14]).

SEEA tizimi 2024-yildan boshlab federal budgetni qabul qilish jarayoniga to'liq integratsiya qilingan. Har bir budget tashabbusi "Iqlim, tabiat va iqtisodiyot linzasi" (Climate, Nature and Economy Lens) orqali baholanadi. Ushbu jarayonda loyiha va xarajat tashabbuslarining chiqindilar darajasi, tabiatga ta'siri hamda iqtisodiy samaradorligi kompleks ravishda tahlil qilinadi. Natijada SEEA tizimi budget qarorlarining ekologik oqibatlarini oldindan baholash va barqaror siyosatni ta'minlashda muhim vosita vazifasini bajaradi (Statistics Canada, 2025[15]).

Federal vazirlik va idoralar faoliyatining natijalari Kanadaning GC InfoBase onlayn platformasida jamoatchilik uchun ochiq e'lon qilinadi. Ushbu platformada har bir dastur bo'yicha ajratilgan mablag'lar va haqiqiy xarajatlar (oylar va yillar kesimida), dasturlarning samaradorligi va natijadorligi ko'rsatkichlari, rejalarining bajarilishi va xarajatlarning foizdagi nisbati batafsil tarzda taqdim etilib, hisobdorlik hamda shaffoflikning yuqori darajasi ta'minlanadi (OECD, 2024[16]).

Avstraliyada natijadorlikka asoslangan budjetlashtirish tizimi (Performance-Based Budgeting, PBB) 1999-yildan boshlab davlat moliyasini isloh qilish jarayonlari doirasida bosqichma-bosqich joriy etilgan hamda 2013-yildagi "Davlat boshqaruvi, samaradorlik va hisobdorlik to'g'risida"gi qonun (PGPA) bilan huquqiy jihatdan mustahkamlangan. Mazkur qonun davlat idoralari faoliyatida hisobdorlik, samaradorlik va shaffoflik tamoyillarini ta'minlash, shuningdek, parlament nazoratini kuchaytirish va faoliyat natijalarini moliyaviy qarorlar bilan bog'lashni nazarda tutadi.

Federal darajada ekologik siyosatni amalga oshirish vakolati Iqlim o'zgarishi, energetika, atrof-muhit va suv xo'jaligi vazirligiga (Department of Climate Change, Energy, the Environment and Water, DCCEEW) yuklatilgan. DCCEEW vazirligi mamlakatning milliy iqlim siyosati, energiya xavfsizligi va suv resurslarini barqaror boshqarish strategiyalarini muvofiqlashtirish uchun mas'ul hisoblanadi. Vazirlik va sohada faoliyat yurituvchi idoralar "Iqlim o'zgarishi, energetika, atrof-muhit va suv resurslari" portfeli orqali rejalashtiriladi. Budjet buyurtmalari portfeli (Portfolio Budget Statements, PBS) doirasida vazirlik va idoralar uchun strategik natijalar (Outcomes) hamda ularni amalga oshiruvchi budjet dasturlari (Programs) belgilanadi (PBS, 2025–2026[17]).

DCCEEW vazirligining 2025–2026-yillar uchun korporativ rejasi (Corporate Plan) to'rtta strategik maqsadni (Outcome) qamrab olgan bo'lib, ularni amalga oshirish uchun ajratilgan budjet mablag'lari tegishli yo'nalishdagi dasturlar o'rtasida taqsimlanadi. Misol uchun, DCCEEWning 1-strategik maqsadi "2050-yilga kelib Avstraliya iqtisodiyotining sof nol chiqindiga o'tishini qo'llab-quvvatlash"ga qaratilgan. Ushbu maqsad 1.1-sonli "Avstraliyada issiqxona gazlari emissiyasini kamaytirish" hamda 1.2-sonli "Ishonchli, xavfsiz va arzon energiya ta'minotini qo'llab-quvvatlash" dasturlari orqali amalga oshiriladi. Bu budjet dasturlarining samaradorligi 2005-yilga nisbatan issiqxona gazlari emissiyalarining pasayish darajasi va Avstraliya elektroenergetika balansida qayta tiklanuvchi energiya manbalari ulushi indikatorlari orqali baholanadi (Corporate Plan, 2024–2025[18]).

PGPA qonuniga muvofiq barcha budjet dasturlari Hamdo'stlikning samaradorlik tizimi (Commonwealth Performance Framework, CPF) bilan bog'langan bo'lib, mazkur mexanizm rejalashtirish, ijro va baholash bosqichlarida yagona natijadorlik zanjirini ta'minlaydi. CPF doirasida har bir dastur uchun aniqlashtirilgan natijalar va ularning ijrosi muntazam ravishda monitoring qilinadi va tahlil etiladi. Bu esa vazirlik hamda idoralarga strategiyalarini o'z vaqtida qayta ko'rib chiqish va samaradorlikni oshirish imkonini beradi (Department of Finance, 2024[19]).

Ekologiya portfeli doirasida Clean Energy Finance Corporation (CEFC) va Australian Renewable Energy Agency (ARENA) kabi agentliklar orqali davlat "yashil" investitsiyalarni moliyalashtiradi hamda xususiy sektorni faol jalb etadi. Xususan, CEFC hukumatning barqaror energetika va past uglerodli iqtisodiyotga o'tishni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan strategik maqsadlari bilan to'liq integratsiyalangan holda faoliyat yuritadi. CEFC orqali amalga oshiriladigan investitsiya siyosatining samaradorligi har yili aniqlangan indikatorlar asosida baholanadi. Masalan, 2023–2024-yillarda 1 AQSh dollari davlat sarmoyasiga 4,01 AQSh dollari xususiy sarmoya to'g'ri kelgan (CEFC Annual Report, 2023[20]). Bu esa davlat-xususiy sheriklik modelining muvaffaqiyatli amalga oshirilayotganini ko'rsatadi.

Shuningdek, Avstraliya budjet tizimida Clean Energy Regulator tomonidan uy-joylarning energiya samaradorligini oshirishga qaratilgan subsidiyalash dasturi hamda chiqindilarni kamaytirishga qaratilgan xususiy sarmoyalarni rag'batlantirish mexanizmi — Emissiyalarni qisqartirish fondi (Emissions Reduction Fund, ERF) dasturi amalga oshirilmoqda. ERF doirasida sxema ishtirokchilariga kamaytirilgan yoki oldi olingan har bir tonna CO₂ ekvivalenti uchun uglerod kreditlari beriladi (Australian Carbon Credit Units). Ushbu kreditlar bozorda sotilishi yoki davlat dasturlariga qaytarilishi mumkin bo'lib, davlat xarajatlarning samaradorligini bozor bahosi orqali baholash imkonini yaratadi (Clean Energy Regulator, 2024[21]).

Avstraliya modeli o'zining pragmatik yondashuvi bilan ajralib turadi. Uning institutsional barqarorligi va hisobdorlik madaniyati muhim jihat sifatida e'tirof etiladi. Har bir budjet dasturining samaradorligi va xavf darajasi Risk Management and Oversight Committees tomonidan baholanadi. Ushbu tuzilmalar har chorakda hisobot tayyorlab, Australian National Audit Office (ANAO)ga taqdim etadi. Auditorlar hisobotlarida ta'kidlanishicha, ekologiya sohasidagi yirik infratuzilma loyihalarida xavflarni baholash va tender jarayonlarini shaffoflashtirish muhim ahamiyat kasb etadi (ANAO Performance Audit Report, 2023–2024[22]).

Quyida Fransiya, Kanada va Avstraliya davlatlarida ekologiya sohasida dasturiy budjetlashtirishning asosiy elementlarini taqqoslash uchun qiyosiy jadval keltiriladi (1-jadval).

1-jadval. Rivojlangan mamlakatlarda ekologiya sohasida dasturiy budjetlashtirish modellari¹

№	Mezonlar/ Mamlakatlar	Fransiya	Kanada	Avstraliya
1	Qonunchilik asosi	“Moliya to‘g‘risida”gi Organik qonun (LOLF, 2001)	Results Policy Framework va Financial Administration Act	“Davlat boshqaruvi, samaradorlik va hisobdorlik to‘g‘risida”gi qonun (PGPA, 2013)
2	Vakolatli davlat organi	Ekologik o‘tish, bioxilma-xillik, o‘rmon, dengiz va baliqchilik vazirligi	Atrof-muhit. va iqlim o‘zgarishi vazirligi (ECCC)	Iqlim o‘zgarishi, energetika, atrof-muhit va suv xo‘jaligi masalalari vazirligi (DCCEEW)
3	Dasturiy budjet tuzilishi	Missiya → dastur → xarakatlar (PAP/RAP)	Departmental Plans (DPs) → Results Reports (DRRs)	Portfolio Budget Statements (PBS) → Outcomes/Programs
4	Natijadorlikni baholash mexanizmi	Yillik samaradorlik hisoboti	CESI (Environmental Sustainability Indicators) va SEEA	EPRF (Environmental Performance Reporting Framework) va ANAO auditi
5	Yashil budjetlashtirish instrumentlari	“Budget Vert” (har bir xarajat moddasining iqlimiy ta’siri baholanadi)	Climate–Nature Lens, CESI indikatorlari	CEFC, ARENA, ERF va ACCU bozor mexanizmlari
6	Moliyalashtirish manbalari	Davlat budjeti va ekologik soliqlar	Federal jamg‘armalar (Low Carbon Economy Fund, Clean Fuels Fund)	CEFC orqali “yashil” loyihalarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash (PPP) va Rewiring the Nation
7	Monitoring va hisobdorlik	Yillik hisobotlar (Performance Reports), parlament nazorati	DRR va CESD auditi	ANAO auditi, Risk Oversight Committee hisobotlari
8	Kamchiliklar va tahdidlar	Missiyalar bo‘yicha fragmentatsiya, ma’lumotlar ko‘pligi	Indikatorlar tizimida muvofiqlashtirish yetishmasligi	Tender jarayonlarida shaffoflik muammolari

O‘rganilgan mamlakatlar tajribasining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan davlatlarda ekologik siyosatni moliyalashtirish faqat xarajatlarni darajasida emas, balki natijalar va ularning real ta’sirini inobatga olgan holda amalga oshiriladi. Fransiya, Kanada va Avstraliya tajribasi shundan dalolat beradiki, ekologik dasturiy budjetlashtirishda samaradorlikni ta’minlash uchun mustahkam huquqiy hamda institutsional asos, sohaviy muvofiqlashtirish tizimi va aniq iyerarxik tuzilishga ega indikatorlar bazasi zarur.

Mazkur mamlakatlarda xarajatlarning ekologik hamda iqlimiy ta’sirini baholovchi maxsus instrumentlar — Budget Vert, Climate–Nature Lens va CEFC kabi mexanizmlar qo‘llaniladi. Natijalarni baholash tizimi har bir mamlakatda o‘ziga xos shaklda tashkil etilgan. Masalan, Fransiyaning Budget Vert tizimi xarajatlarni ijobiy, neytral yoki salbiy deb tasniflaydi. Shu bilan birga, Hisob palatasining 2024-yilgi hisobotida 2025-yil uchun budjet xarajatlarning atigi 7 foizi “yashil” deb belgilanganini, qolgan 90 foizining esa hali tasniflanmaganini qayd etilgan (Le budget vert de l’État, 2024[23]).

Kanadada CESI va SEEA kabi ilg‘or ma’lumot tizimlari orqali ekologik indikatorlar bazasi shakllangan bo‘lsa-da, Kanada Bosh auditorining 2025-yildagi hisobotida Milliy moslashuv strategiyasida iqlim xavflari yetarli darajada integratsiya qilinmagani hamda moslashuv siyosatini baholash uchun institutsional monitoring va hisobdorlik mexanizmlarining to‘liq ishlab chiqilmagani ta’kidlangan (Independent Auditor’s Report, 2025[24]).

Fransiya va Kanadada ekologik dasturlar asosan davlat budjeti hamda soliqlar hisobiga moliyalashtiriladi, xususi sektorning ishtiroki esa cheklangan. Avstraliyada esa CEFC korporatsiyasi va ARENA orqali davlat–xususi sheriklik asosida yirik xususi sarmoyalarni jalb etish imkoniyati yaratilgan. Avstraliya Milliy audit idorasi tomonidan olib borilgan tahlillarda CEFC portfelidagi moliyaviy xavflarni tizimli baholash va xususi sarmoyaning leverage darajasini aniqlashda muayyan muammolar mavjudligi qayd etilgan [20].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ekologiya sohasida dasturiy budjetlashtirish bo‘yicha o‘rganilgan xorijiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, iqlim va ekologik maqsadlarni davlat moliyaviy rejalashtirish tizimiga to‘liq integratsiya qilish, natijaga yo‘naltirilgan

1 Manba: Mualliflar tomonidan tayyorlangan.

indikatorlar asosida baholash hamda xarajatlarni shaffof mexanizmlar orqali monitoring qilish ekologik yo'nalishdagi xarajatlarning samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 25-dekabrda "O'zbekiston Respublikasining "2025-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to'g'risida"gi Qonuni ijrosini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-455-son² qarorida davlat xarajatlarning, shu jumladan ekologiya sohasiga yo'naltiriladigan mablag'larning asosiy parametrlari va yo'nalishlari belgilangan. Mazkur qarorga muvofiq, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligiga tabiiy obyektlar kadastrini yuritish, himoya o'rmonlarini barpo etish, "Yashil makon" loyihasi doirasida ko'kalamzorlashtirish, chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish va turizmni rivojlantirishga oid budjet dasturlarini amalga oshirish vazifasi yuklatilgan.

Vazirlik budjet dasturlarida qo'llanilgan indikatorlar amaliy va aniq natijalarga yo'naltirilgan bo'lib, yakuniy va bevosita natijalarni tizimli baholashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ijtimoiy-iqtisodiy ta'sir ko'rsatkichlari, ekotizimlar holati va inson salomatligi bilan bog'liq indikatorlar yetarli darajada qamrab olinmagan.

O'rganilgan xorijiy tajriba va xalqaro moliya institutlari tavsiyalariga asoslanib, O'zbekistonda ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida dasturiy budjetlashtirish mexanizmini takomillashtirish bo'yicha quyidagi yo'nalishlar maqsadga muvofiq:

Birinchidan, ekologik yo'nalishdagi budjet xarajatlari samaradorligini iqlimiy omillarni inobatga olgan holda tizimli baholash zarur. Bunda budjet dasturlari indikatorlari Parij bitimi, BMTning Iqlim o'zgarishi bo'yicha doiraviy konvensiyasi (UNFCCC) hamda yangilangan milliy hissalar (NDC) maqsadlari bilan uyg'unlashtirilishi lozim. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, dekarbonizatsiya strategiyalari va rasmiy iqlim hisobotlariga asoslangan ko'p qirrali indikatorlar tizimi iqlim siyosati samaradorligini aniq baholash imkonini beradi. Masalan, Fransiyada Milliy past uglerod strategiyasi (SNBC) doirasida "ta'sir zanjirlari" (impact chains) modeli qo'llanilib, budjet dasturlarining iqlimga ta'sirini ilmiy asosda baholashga xizmat qilmoqda. Kanadada esa budjet xarajatlarning samaradorligi "Gender-Based Analysis Plus" (GBA+) metodologiyasi orqali baholanib, iqlim siyosatining gender va ijtimoiy adolat jihatlariga ta'siri aniqlanadi.

Ikkinchidan, budjet dasturlari indikatorlarini ekologik statistika bilan integratsiyalash zarur. Xususan, atrof-muhit ifloslanishi, bioxilma-xillikning yo'qolishi va tuproq unumdorligining tiklanishi kabi ko'rsatkichlar asosida yagona indikatorlar bazasini shakllantirish lozim. Bunday yondashuv Avstraliyada Atrof-muhit-iqtisodiy hisoblar (Environmental-Economic Accounts) tizimi orqali samarali tarzda joriy etilgan bo'lib, ekologik va moliyaviy siyosat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlaydi.

Uchinchidan, monitoring va baholash tizimini takomillashtirish uchun "chiqish-natija-ta'sir" (output–outcome–impact) indikatorlari iyerarxiyasini joriy etish zarur. Chiqish indikatorlari orqali amalga oshirilgan chora-tadbirlarning to'g'ridan to'g'ri natijalari, ta'sir indikatorlari orqali ularning ijtimoiy-ekologik oqibatlari, samaradorlik indikatorlari orqali esa uzoq muddatli natijalari tahlil qilinadi. Bunday yondashuv siyosatning jamiyat va atrof-muhitga haqiqiy ta'sirini aniqlash imkonini beradi.

To'rtinchidan, ekologik maqsadlar turli sohalarni (transport, energetika, qishloq xo'jaligi, qurilish va boshqalar) qamrab olgan sababli budjetni rejalashtirish jarayonida tegishli vazirlik va idoralar o'rtasida maqsad va ko'rsatkichlarni muvofiqlashtirish lozim. Budjet buyurtmalarini ekologik ustuvorliklar nuqtayi nazaridan ko'rib chiqish tizimi joriy etilishi maqsadga muvofiq.

Beshinchidan, budjet dasturlarining ijrosini samarali tahlil qilish uchun muntazam hisobot berish amaliyotini joriy etish kerak. "Ochiq budjet" tizimini natijalar monitoringi modullari bilan integratsiyalash orqali raqamli platformalarda moliyaviy hisobotlar bilan bir qatorda dastur ijrosi ko'rsatkichlarini ham e'lon qilish lozim. Masalan, Kanada (GC InfoBase) va Avstraliya ("Transparency Portal", "Performance Dashboard") tizimlarida davlat organlari, jamoatchilik va xalqaro tashkilotlar ekologik xarajatlarni hamda natijalarni onlayn kuzatish imkoniyatiga ega.

Oltinchidan, hududlar, nodavlat notijorat tashkilotlar va xususiy sektor ishtirokini kengaytirish mexanizmlarini rivojlantirish zarur. Ekologik loyihalar bo'yicha takliflarni yig'ish uchun elektron "ekoportal" yaratish, aholining ekologik ta'lim bilan qamrov darajasi va jamoatchilik ishtirokini aks ettiruvchi indikatorlarni joriy etish muhim. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, aholining faol ishtiroki yuqori bo'lgan davlatlarda barqaror va samarali natijalarga erishilmoqda. Masalan, Fransiyada SNBC dasturlari jamoat muhokamalari orqali shakllantiriladi, Avstraliyada esa CEFC loyihalari mahalliy hokimiyatlar va xususiy sektor bilan hamkorlikda amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Green Budgeting in OECD Countries 2024. https://www.oecd.org/en/publications/green-budgeting-in-oecd-countries-2024_9aea61f0-en/full-report.html.
2. How to Make the Management of Public Finances Climate-Sensitive – "Green PFM" by Bryn Battersby, Fabien Gouguet, Claude P Wendling, Jacques Charaoui, Murray Petrie. <https://www.imf.org/en/Publications/Fiscal-Affairs-Department-How-To-Notes/Issues/2022/12/08/How-to-Make-the-Management-of-Public-Finances-Climate-SensitiveGreen-PFM-525169>.

2 <https://lex.uz/ru/docs/-7283107>

3. Finance for Nature: Impact Report 2022. United Nations Environment Programme. <https://www.unep.org/resources/assessment/assessing-environmental-impacts-global-review-legislation>.
4. Petkova, N. Integrating Climate Change into the Medium-Term Budgetary Frameworks. - World Bank Policy Research Working Paper, 2009.
5. Göksu, G. A cross-country analysis of green public finance management and budgeting in supporting sustainable development. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sayistay/issue/73158/1170928>.
6. Лысоченко, А. Управление и бюджетное финансирование экологических проектов и программ, 2024.: <https://cyberleninka.ru/article/n/upravlenie-i-byudzhethnoe-finansirovanie-ekologicheskikh-proektov-i-programm>.
7. Mission Écologie, développement et mobilité durables, 2025. https://www2.assemblee-nationale.fr/static/17/Annexes-DL/PLF-2025/Ecologie_developpement_mobilites_durables.pdf
8. Green Budgeting in OECD Countries, 2022. <https://www.oecd.org/en/topics/green-budgeting.html>.
9. Projet de loi de finances, Annexe Écologique. 2024. https://www.budget.gouv.fr/reperes/budget_vert/articles/4eme-edition-budget-vert-plf
10. Annexe au projet de loi de finances pour 2025. https://www2.assemblee-nationale.fr/static/17/Annexes-DL/PLF-2025/Ecologie_developpement_mobilites_durables.pdf.
11. Cour Des Comptes. Le rapport public annuel 2024. <https://www.ccomptes.fr/fr/publications/le-rapport-public-annuel-2024>
12. Evaluation Policy Results-based Management and Accountability Framework (RMAF). <https://www.tbs-sct.canada.ca/cee/tools-outils/polrmaf-polcgr-eng.asp>
13. Environment and Climate Change Canada's, 2024-25 Departmental plan. <https://www.canada.ca/en/environment-climate-change/corporate/transparency/priorities-management/departmental-plans/2024-2025.html>.
14. Canadian environmental indicators on air, biodiversity, climate, water, waste and contaminants. <https://www.canada.ca/en/environment-climate-change/services/environmental-indicators.html>.
15. Canadian System of Environmental-Economic Accounts, 2025. <https://www23.statcan.gc.ca/imdb/p2SV.pl?Function=getSurvey&SDDS=5331>
16. Empowering fiscal reporting with digital and interactive approaches. Canada. 2024. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/support-materials/2025/02/empowering-fiscal-reporting-with-digital-and-interactive-approaches_3bd128d8/Case%20study-Canada.pdf.
17. Portfolio Budget Statements 2025-2026. <https://www.dcceew.gov.au/sites/default/files/documents/dcceew-2025-26-pbs.pdf>
18. DCCEEW Corporate Plan 2024–25. <https://www.dcceew.gov.au/sites/default/files/documents/corporate-plan-2024-25.pdf>
19. Commonwealth Performance Framework. <https://www.finance.gov.au/government/managing-commonwealth-resources/planning-and-reporting/commonwealth-performance-framework>
20. Clean Energy Finance Corporation Annual Report 2023-2024. <https://www.cefc.com.au/annual-report-2024/>.
20. Clean Energy Regulator. <https://cer.gov.au/about-us/our-reports-and-accountability/annual-reports>.
21. Performance Audit Outcomes, 2023–2024. <https://www.anao.gov.au/work/information/2023-24-performance-audit-outcomes>
22. Le budget vert de l'État, 2024. https://www.vie-publique.fr/files/medias/L_essentiel_Numero_3_Le_budget_vert.pdf
23. Independent Auditor's Report, 2025. https://www.oag-bvg.gc.ca/internet/docs/parl_cesd_202506_01_e.pdf

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 10

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
